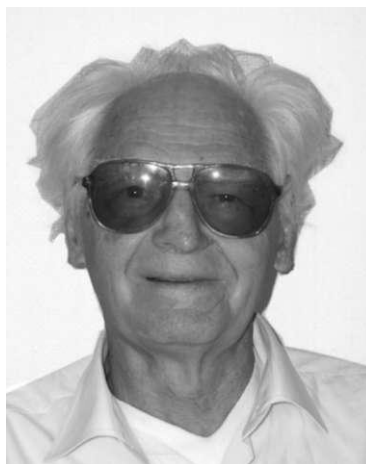


Владлен ЛУТАЙ

**СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ
РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
СИСТЕМИ "ОСВІТА - НАУКА -
ВИРОБНИЦТВО"**



У статті аналізується суть "руху на випередження" як необхідного способу введення будь-якої держави до кола розвинених країн. Цей метод є, переважно, сциєнтично-технократичним, тому як його реформування розглядається розбіжність між ним і вищими духовними цінностями. У зв'язку із цим аналізується книга М. Грушевського "Початки громадянства: генетична соціологія", у якій він глибоко дослідив проблему взаємодії цих протилежностей. На жаль, ця книга залишилася переважно невідомою для сучасних дослідників.

I. Головні проблеми проекту

та аналіз методологічних підходів до їх вирішення

Міністр освіти й науки України Станіслав Ніколаєнко писав, що основні зусилля його міністерства будуть спрямовані на розвиток суспільства загалом на базі нових знань, і що в основу реалізації цієї мети має бути покладений трикутник: освіта — наука — виробництво. У цьому, як він стверджував, буде полягати нова філософія уряду України. Аналогічні думки висловлювали й інші представники нашої еліти. Але, як відомо, в Україні ще немає більш-менш систематично розробленої та прийнятої науковою громадськістю концепції взаємодії основних частин цього трикутника. Тому Президент України Віктор Ющенко поставив перед керівництвом НАНУ вимогу про термінове створення робочої групи з розробки концепції реформування всієї наукової сфери в нашій державі. На жаль, і досі ще не винесений на обговорення нашого наукового товариства хоча б первинний проект (чи проекти) такої концепції. Безумовно, це стосується й проекту тих філософських засад, які слід покласти в основу реформування згаданого трикутника.

Владлен Лутай. Сучасні філософські засади реформування української системи "освіта..."

Відомо, що великі економічні успіхи у більшості розвинених країн обумовлені застосуванням, так званої, методології "руху на випередження", а останніми роками до цього руху залучився й ряд країн, які відкрито претендують на те, щоб стати розвиненими. На жаль, серед них ще немає України. Хоча, як стверджує більшість наших вчених, ми можемо увійти до кола розвинених країн лише шляхом застосування цієї методології.

Її суть полягає у створенні величезних цілісних колективів, які складаються з представників фундаментальних наук, прикладних наук, експериментального і масового виробництва, а також представників тих освітніх організацій, що готують спеціалістів для всіх згаданих частин "руху на випередження" та займаються їх перепідготовкою. Тому наукові відкриття, які зроблені у фундаментальних науках, швидко конкретизуються як у прикладних науках, так і у винаходах експериментального виробництва, а останні швидко впроваджуються у високі технології масового виробництва, яких ще ніхто немає. Отже, суттєва специфіка руху на випередження, яка відрізняє його від попередніх етапів розвитку суспільств, полягає в можливості переганяти інших без того, щоб спочатку доганяти їх, переважно, тим самим шляхом, який уже пройшли ці інші. Тому й українська концепція руху на випередження повинна враховувати специфіку нашого стану в галузях освіти, науки, виробництва, а також особливості менталітету нашого народу.

До того ж, усі наявні сьогодні варіанти досягнень економічних успіхів у розвинених країнах пов'язані з подальшим загостренням багатьох глобальних і регіональних проблем: екологічної, зіткнення цивілізацій, збільшення розриву між багатими й бідними країнами та рядом інших. А це в наш час обумовлює збільшення загрози знищення людства загалом. Тому більшість сучасних видатних мислителів гостро критикують сучасне західне суспільство за його "економічний егоїзм" (наприклад, покійний Папа Іоан-Павло II) та займаються розробкою проблеми подолання цього технократично-егоїстичного розвитку багатих країн, а також тим, щоб рух на випередження став таким соціально орієнтованим, який не суперечив би вищим духовним цінностям. Цей напрям розробляється й деякими українськими вченими. Але, оскільки згадані вище проблеми продовжують загострюватися, це свідчить про те, що реальний розвиток сучасних суспільств не відповідає останнім цінностям. Тобто технократично-егоїстичний напрям розвитку багатих країн, незважаючи на його гостру критику, панує й донині.

Пошук концепції, яка б змогла оптимізувати розв'язання найгостріших суперечностей сучасного людства, за останні сторіччя пройшов отомізму Юзеф Бохеньский писав: "Сучасні філософи, на противагу ідеалістичному та матеріалістичному монізму XIX століття, є, зазвичай, плюралістами" (1966 р.) [3, 37]. Така перевага плюралістичного напрямку у філософії над моністичним обумовлена, насамперед, тим, що між основ-

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

ними системами останнього — матеріалізмом та ідеалізмом, раціоналізмом та ірраціоналізмом тощо — виникло чимало найгостріших, антагоністичних суперечностей. Тому спроба будь-якої із цих моністично-голістських систем "перебудувати суспільство загалом", як це розкрив, наприклад, Карл Поппер, "призводить до тиранії" [13, 28, 56]. Найбільш поширеним у сучасній плюралістичній філософії, у тому числі й в українській, є, так званий, постмодернізм, який заперечує можливість побудови будь-якої моністично-голістської філософії. До його позитивних рис належать такі принципи: 1) визнання відносної істинності будь-якої філософії, а тому й потреби в толерантно-діалоговій взаємодії між ними; 2) введення у філософію принципів релятивізму, що відповідає тому динамізму розвитку сучасного суспільства, який прискорюється; 3) пріоритетна роль спеціалізації в процесах підготовки й перепідготовки фахівців у будь-якому виді сучасної діяльності, що дає можливість досягати більших успіхів у кожній із них.

Але, незважаючи на ці риси, більшість сучасних мислителів гостро критикують цей напрям як у філософії, так і в діяльності людства. Так, Лауреат Нобелівської премії Ілля Пригожий, аналізуючи "стан освіти загалом", зазначає: "В ньому панує фрагментарність, немає того синтетичного підходу, який пов'язує різні науки" [14]. У цьому він вбачав головний недолік освіти й науки. Наближено до цього розвиває точку зору й Президент АПН України Василь Кремень. У часописі "Вища освіта України" він писав, що "нещодавно створений Інститут вищої освіти повинен бути тим науково-теоретичним центром, який сприятиме утвердженню концептуальної бази майбутніх реформ вищої школи, стане центром акумуляції та аналізу інформації про стан національної вищої освіти", а науковці цього інституту "стануть організаторами та координаторами науково-педагогічних досліджень у галузі вищої освіти", які "донині були надто фрагментарними, непослідовними, локальними" [7, 10].

Оскільки ані голістсько-моністичний, ані плюралістично-релятивістський філософсько-методологічні напрями в освіті й науці не в змозі оптимізувати розв'язання найгостріших суперечностей сучасності, перейдемо до аналізу тих найновіших концепцій, які намагаються подолати недоліки попередніх напрямів і синтезувати в собі їх позитивні риси. Суть цих концепцій можна звести до таких принципів. По-перше, виявлення того мінімуму загальних інтересів і відповідних їм вимог, моральних, правових тощо, які треба вважати обов'язковими для всіх тих особистостей та їхніх груп, що входять до певного соціуму. По-друге, визнання того, що цей мінімум може виявлятися у різних, суперечливих між собою формах. І, по-третє, розв'язання останніх суперечностей здійснюється у толерантно-діалоговій формі. Цей напрям розроблявся видатними мислителями другої половини ХХ — початку ХХІ століть — Карлом Ясперсом, Карлом-Отто Апелем, Папою Іоаном-Павлом ІІ та іншими. Його принципи відіграли значну роль і в розробці концепції "сталого розвит-

Владлен Лутай. Сучасні філософські засади реформування української системи "освіта...

ку", яка рекомендована ООН усім державам. Тому ця стаття буде присвячена саме подальшій розробці згаданих вище принципів третього з основних філософсько-методологічних напрямків та специфіці їх застосування в сучасній Україні.

Зупинимось спочатку на розгляді стану реалізації принципів цього напрямку в освіті й науці. Так, у вступі до матеріалів Всесвітньої конференції ЮНЕСКО щодо вищої освіти (Париж, 1998) йдеться про швидкі темпи розвитку останньої таке: "Цей величезний кількісний прорив... не супроводжувався ані концептуальними, ані якісними змінами, які б відповідали новій ситуації, новим вимогам і потребам" [12, 2]. Там само йдеться про необхідність залучення філософів до розробки нової концепції вищої освіти. Тобто, незважаючи на те, що основні методологічні принципи останнього філософського й соціального напрямку вже відіграли значну роль в оптимізації розв'язання деяких гострих суперечностей сучасності, вони ще не стали тією концепцією, на засадах якої б здійснилось реформування діяльності людства загалом, про що свідчить загострення деяких глобальних та інших проблем, про які йшлося. Безумовно, це стосується й сучасної України. Тому перейдемо до аналізу головної причини, яка стоїть на заваді створення останньої концепції.

Один із найвидатніших філософів ХХ ст. Карл Ясперс зазначав: "Може бути, що найбільш глибокі суперечності між людьми обумовлені їхнім розумінням свободи" [15, 160]. Тобто саме вирішення проблеми — що слід віддати в діяльності будь-якого соціального суб'єкта на його вільний вибір, а що повинно бути обов'язковим для всіх цих суб'єктів порядком їхньої діяльності, який не можна порушувати, тобто який обмежує їх вільний вибір, — і є найскладнішою проблемою. Саме різні суперечливі підходи до вирішення цієї проблеми й обумовлюють гострі зіткнення між представниками різних типів культури, цивілізацій, світоглядів тощо. Тому Президент Всесвітніх філософських товариств Міро Кесада говорив: "Найбільшим недоліком сучасного людства є невміння слухати й розуміти не своє, терпляче ставитись до чужого, і навпаки, вміння з дивовижною впертістю перетворювати чуже у вороже" [6]. (Цей недолік, як буде розкрито нижче, притаманний і багатьом українським політикам, іншим представникам нашої еліти). Причому треба усвідомлювати й те, що останній недолік був притаманний людству й у минулі епохи, але саме сьогодні він перетворився на такий, що загрожує знищенню людства. Тому Кесада вважає, що "основне питання філософії сьогодні — це утвердження миру у світі й у душах людей" [6], тобто неантагоністичне розв'язання всіх тих гострих суперечностей, про які йшлося (див. [9, 4-10]).

Із більшістю поширених сьогодні концепцій, направлених на оптимізацію розв'язання останніх суперечностей, зупинимось, переважно, на аналізі й подальшій розробці лише тих двох, які, на наш погляд, можуть бути покладені в основу розробки сучасної концепції оптимізації

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

розв'язання найгостріших суперечностей людства, особливо, в українському суспільстві.

II. "Невідома" соціальна концепція Михайла Грушевського та її роль у розв'язанні найгостріших сучасних українських та світових суперечностей

Отже, перша — це соціальна концепція видатного українського історика й політичного діяча Михайла Грушевського, розроблена ним у монографії "Початки громадянства: генетична соціологія" в 1921 р. [4]. Видана в Празі й Відні незначним накладом, вона з цієї та деяких інших причин залишилась переважно невідомою для сучасних, у тому числі й українських, дослідників у галузі соціології та соціальної філософії.

Отже, незважаючи на велику популярність Грушевського в сучасній Україні, його головний соціальний твір донині не застосовується українськими вченими, політиками та іншими представниками української еліти для розробки концепції реформування суспільства, розв'язання найгостріших суперечностей у нашій державі. Усе це свідчить про те, що й у цьому випадку ми зустрічаємося з тією інформаційною кризою, яка, на думку багатьох видатних вчених, є також однією з гострих глобальних проблем сучасності. Суть останньої полягає в тому, що серед безлічі інформації в сучасному світі дуже важко знайти ту, що може відіграти вагомую роль у вирішенні будь-якої складної проблеми. Так, ще в 2004 році вийшли друком статті, в яких був запропонований той перший проект нових філософських засад реформування нашої системи освіти, у розробці якого вагому роль відіграла й соціальна концепція Грушевського [1; 2]. Ми вважаємо, що основні принципи та ідеї соціальної концепції Грушевського й сьогодні зможуть відіграти суттєву роль як у розробці сучасної теоретичної парадигми діяльності людства, так і в її практичній реалізації. Насамперед, це стосується сучасної України (див. [11]).

Основні принципи своєї соціальної концепції Грушевський виклав у таких положеннях: "Все більш укріплююсь в переконанні про рішачу роль у вічних змінах людського життя цієї неустанної конкуренції індивідуалістичних і колективістських тенденцій і періодичного чергування переваги то одних, то других... Се чергування мені уявляється як основа ритму соціальної еволюції, котрий розслідує соціологія й усі соціальні науки разом із нею" [4, 4]. І далі: "Все людське життя було вічною зміною, вічним чергуванням потягів до колективізму й індивідуалістичної самовдоволеності (автаркії)" [4, 85-86]. Перейдемо до розгляду цих принципів соціальної парадигми Грушевського, які він виклав у монографії шляхом аналізу великого конкретного матеріалу з історії наступних історичних етапів еволюції суспільства: переходу родового устрою в племінний, останнього, у зв'язку зі становленням приватної власності, у державний, а також аналізу на прикладах розвитку сучасного (1921 р.) суспільства.

Владлен Лутай. Сучасні філософські засади реформування української системи "освіта..."

Про співвідношення індивідуальних і більш загальних колективних інтересів видано безліч літератури, у тому числі й видатними мислителями. Сьогодні дуже поширеною в суспільстві, у тому числі й в Україні, є точка зору про необхідність гармонійного їх поєднання. Однак цей ідеал, про що вже йшлося, залишився недосяжним. Грушевський, який раніше був соціалістом, тобто виходив із визнання пріоритету загально-колективних інтересів людей над індивідуальними, а після еміграції з України став глибоко вивчати неокантіанську філософію, суттєво змінив у цій роботі свої соціальні погляди. Суть такої зміни полягає в тому, що він спробував розробити свою соціальну концепцію як суто новий варіант розвитку ідей великих діалектиків минулого — Канта, Гегеля, класиків марксизму та інших, а також неокантіанців його епохи, — у побудові соціальної теорії на засадах діалектичної методології. Тому далі слід зупинитись на розкритті суті побудови теорії діалектичним методом, а також на тому, що принципово нового вносить концепція Грушевського в минулі варіанти побудови соціальних теорій цим методом.

Як відомо, побудова соціальної теорії (наприклад, політичної економії буржуазного суспільства в "Капіталі" Маркса, чи філософських систем Гегелем і його послідовниками, як ідеалістами, так і матеріалістами) починається з того, що шляхом ретельного аналізу всієї історії об'єкта цієї теорії і його пізнання, розкривається, по-перше, головна суперечність об'єкта й, по-друге, вихідний принцип її розв'язання. На основі цього теорія будується шляхом конкретизації загального вихідного принципу у своїх різних формах на основних історичних етапах розвитку об'єкта, тобто, як така "історична теорія", що узагальнює в собі в скороченому й "виправленому вигляді" усю історію певного об'єкта. Таким чином, усі положення теорії діалектично виводяться з її початкового принципу як конкретизація останнього методом сходження від абстрактного до конкретного. Це стосується й побудови філософії як теорії діалектики [5; 8; 10].

Важливо зупинитись також на тому, що філософія як теорія діалектики будується шляхом її постійної взаємодії з конкретними формами свого прояву в основних видах людської діяльності, приєднуючи до себе й усю людську практичну діяльність. А це обумовлює необхідність постійного розвитку як власне теорії, так і форм її прояву. Така філософія отримала назву "діалектичної логіки з великої літери", чи теорії діалектики [5, 14]. Але, незважаючи на зусилля щодо розробки останньої деякими філософами, на жаль, з певних причин, насамперед, через значну складність її розробки, ця теорія діалектики так і не розроблялася в систематичній формі ані класиками марксизму, ані іншими представниками діалектичної філософії [9, 25-45; 5].

Аналіз книги "Початки громадянства: генетична соціологія" дає можливість дійти висновку про те, що Грушевський не лише поділяв погляди про побудову соціальних теорій на засадах згаданих вище діалектичних

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

принципів методом сходження від абстрактного до конкретного, а й зробив спробу введення нових найважливіших принципів у таку діалектичну побудову своєї соціальної концепції як "історична теорія". Тобто, він шляхом ретельного аналізу величезного матеріалу з історичного генезису основних форм суспільства та фактів їх конкретних проявів у різних соціумах (до того ж, не лише тих, які містяться в цитованій вище монографії) розробив свій особливий варіант побудови соціальної концепції. Цей варіант значно відрізняється від тих, що існували раніше. Зокрема й від відомого твору Енгельса "Походження сім'ї, приватної власності й держави", з деякими ідеями якого, власне, полемізує Грушевський.

У наведених вище цитатах Грушевський досить чітко виклав ту головну соціальну суперечність, розв'язання якої у її різноманітних проявах визначає вибір кожним соціальним суб'єктом, починаючи від окремої особистості й закінчуючи будь-яким соціумом, своєї цілеспрямованої діяльності, а також певну форму організації цієї діяльності в кожному соціумі та всі "вічні зміни" в людському житті. Причому в суспільній концепції Грушевський розкриває й важливі принципи розв'язання цієї суперечності. Основні з них такі.

1. В історичній еволюції суспільства на кожному етапі, у загальній тенденції, здійснюється ліквідація тих певних заборон на вільний вибір суб'єктами нового соціуму, які вважались обов'язковими на попередньому етапі. Тому більшість сучасних дослідників є прибічниками того, що саме тенденція до збільшення свободи вибору своєї творчої діяльності кожним суб'єктом певного соціуму є визначальною в прогресі людства. Але Грушевський розкрив важливу атрибутивну роль і протилежної тенденції, її суть полягає в тому, що в еволюції розвитку людства виникають суспільства вищої структурної організації; це пов'язано з появою більш загальних інтересів усіх суб'єктів, які входять до цього вищого рівня організації, а тому і з появою нових обов'язкових для цих суб'єктів правил їх діяльності — правових, моральних тощо. А значить із заборонами тих певних форм вільного вибору цими суб'єктами своєї діяльності в новому соціумі, які суперечать цим обов'язковим правилам (наприклад, тих дій, що призводять до екологічної катастрофи). Тобто прогресивний розвиток людства обумовлений, врешті-решт, появою нових форм розв'язання головної соціальної суперечності у її різноманітних формах. Значно пізніше Ясперс наголошував, що вирішення проблеми свободи завжди буде перебувати "на шляху", тобто таке вирішення потребує постійного розвитку на кожному історичному етапі й у кожному конкретному соціумі.

2. Особливого значення пошук оптимізації розв'язання головної соціальної суперечності та конкретних форм її проявів набуває в нашу епоху, коли загострення всіх цих суперечностей стало відвертою загрозою загибелі людства, тобто виникла нагальна потреба в розробці як нової концепції (чи концепцій) їх неантагоністичного розв'язання, так і практичної

Владлен Лутай. Сучасні філософські засади реформування української системи "освіта...

реалізації останньої на всіх структурних рівнях організації діяльності сучасного людства. У монографії Грушевського [4] міститься важливий матеріал, який оптимізує вирішення цієї проблеми. Так, оскільки основні історичні етапи еволюції суспільства пов'язані зі становленням вищих структурних форм організації, то й розв'язання головної суспільної суперечності набуває складніших форм. Тобто, коли в історично первинних родах це була суперечність між інтересами окремих індивідів і цілісного роду, то надалі виникають такі нові форми прояву цієї головної суперечності та принципів її розв'язання, які мають спробу знайти краще поєднання інтересів окремих індивідів певного соціуму з інтересами всіх структурних рівнів їх організацій, починаючи з малих груп (зокрема сім'ї та інших), а далі — професійних та багатьох інших організацій вищих структурних рівнів — класів та інших соціальних груп, етносів, держав, представників різних типів культур, цивілізацій, світоглядів тощо. А сьогодні — із загальними інтересами людства загалом та пошуком оптимального розв'язання всієї системи цих суперечностей, що, знов-таки, свідчить про те, що концепція Грушевського може розглядатися як суттєвий внесок у розробку соціальної частини сучасної загальнолюдської теорії діалектики як "діалектичної логіки з великої літери", про яку йшлося.

Оскільки суперечність між індивідуалістичними й колективістичними тенденціями виникає на всіх розглянутих вище структурних рівнях організації людської діяльності, тобто не лише між інтересами окремих індивідів і соціумом, до якого вони належать, а також і між інтересами соціумів нижчого структурного рівня з інтересами тих цілісних соціумів вищого рівня, до яких належать останні, то із цього випливає висновок про те, що перші є частковими щодо останніх. Таким чином, тенденцію до максимального задоволення інтересів окремих індивідів слід розглядати як особливу форму часткової. Тому далі будемо її називати частково-індивідуалістичною тенденцією (див. докладніше, наприклад [11]).

3. Концепція Грушевського містить матеріал, який свідчить про те, що людство в історії свого становлення пройшло такі етапи щодо розв'язання головної соціальної суперечності. Перший із них — стихійно-інтуїтивний — був притаманний доміфологічному етапу його становлення. На цьому етапі прогресивна еволюція людства була обумовлена, передусім, відомим біологічним принципом боротьби за своє існування, а тому темпи цього прогресу були, переважно повільніші за наступні етапи. Надалі вже виникають певні вчення, у яких, зазвичай, значна роль належала й вирішенню проблеми розв'язання цієї головної соціальної суперечності (хоча, як уже зазначалося, чітке формулювання останнього було здійснене лише Грушевським у 1922 р.). Розвиток цих вчень складається з таких етапів: міфологічного, релігійного, соціально-філософського.

Останній, своєю чергою, також пройшов ряд важливих етапів своєї еволюції, про деякі з них уже йшлося і йтиметься далі. До того ж, кожний

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

новий основний етап розвитку вчень про розв'язання головної суспільної суперечності не лише вирішував гострі проблеми свого часу, а й був у загальній тенденції пов'язаний із прискоренням темпів прогресивного розвитку людства. Але загострення багатьох проблем у сучасному суспільстві свідчить про необхідність суттєво нової концепції неантагоністичного розв'язання головної суспільної суперечності та її реалізації в практичній діяльності людства. Тобто, йдеться про розробку соціології й "усіх соціальних наук одночасно" як найважливішої частини сучасної теорії діалектики (див. докладніше [9; 11]).

4. На відміну від попередніх, тобто цілісно-моністичних варіантів теорії діалектики, згідно з якими ми можемо, майже достеменно передбачити суть майбутнього суспільства, концепція Грушевського виходить із визнання складнішого розуміння вирішення проблеми співвідношення передбачуваності та непередбачуваності. Тому вона поєднує принцип плюралізму (тобто можливості різних суперечливих форм еволюції суспільства). Але, на відміну від постмодернізму, у його концепції були розкриті ті важливі принципи, які обумовлювали певну загальну законмірну тенденцію розвитку суспільства. Найважливіше значення для оптимізації розв'язання найгостріших суперечностей сучасного людства має конкретизація згаданих вище перших двох принципів щодо оптимізації розв'язання сучасної суперечності між ліберально-капіталістичними та соціалістично-комуністичними концепціями як у теорії, так і в реальному житті. Ця проблема й сьогодні є однією з найгостріших. Соціальна концепція Грушевського висвітлює односторонню обмеженість обох цих концепцій. Зокрема, якщо реалізація будь-якої з них може відіграти прогресивну роль "добра" на певному етапі, то на наступному — вона стає консервативною, стримує розвиток суспільства, тобто "добро" перетворюється на "зло". Тому прогресивна еволюція всіх суспільств здійснюється шляхом "постійного чергування переваги індивідуалістичних та колективістичних тенденцій". На сьогодні це положення й передбачення Грушевського особливо яскраво виявляється в тому, що в багатьох країнах здійснюється постійне чергування урядів, які виходять із визнання пріоритетної ролі то ліво-соціалістичних, то право-ринкових принципів.

І хоча концепція Грушевського залишається, переважно, невідомою, про що йшлося, близькі до неї ідеї невдовзі почали розроблятися й іншими дослідниками. Так, у 1922 році Питирим Сорокін опублікував свою першу працю про необхідність конвергенції капіталізму й соціалізму. Ця концепція конвергенції розробляється й багатьма сучасними відомими вченими. До того ж, чимало ідей були реалізовані в реальному політичному й, особливо, економічному розвитку багатьох країн. У соціалістичних — від ленінського НЕПу (1922 р.) і до сучасного Китаю (відомий вислів "великого Ден Сяопіна": "Неважливо якого кольору кішка (тобто соціалістичного чи капіталістичного), важливо те, щоб вона гарно ловила мишей"). А в капіталістичних — від "нового курсу" Рузвельта (1933 р.) й

Владлен Лутай. Сучасні філософські засади реформування української системи "освіта..."

до створення широкої коаліції лібералів і соціал-демократів у сучасній Німеччині.

"Коли б ви вчилися так як треба" — писав великий Кобзар. Безумовно, це стосується й того, що і соціальна концепція Грушевського, і наведені вище теорії конвергенції могли б відіграти найважливішу роль у виборі нового курсу розвитку після отримання Україною незалежності. На жаль, сталося зовсім інше, а саме — як у 1917 році був здійснений революційний злам капіталізму "до основи", так і на початку 1990-х років "до основи" був зламаний соціалізм. В обох випадках це призвело до краху економіки та інших негативних наслідків. Зокрема, у сучасній Україні — до різкого збіднення більшості наших громадян та величезних темпів збагачення купи олігархів та їх прибічників шляхами, так званої, непрозорої й корумпованої "прихватазації", а також багатьох інших хибних наслідків. Причому, головною причиною стало те, що не лише у керівників держави, але й у нашої наукової еліти не було більш-менш систематизованої концепції реформування суспільства. Тобто, суть нашого нового курсу полягала в примітивній і застарілій ідеї Адама Сміта, що "невидима рука" капіталістичного ринку сама усе вирішить. Правда, уже через декілька років продовження цього курсу більш поширеними серед українських вчених стають ідеї "нового центризму", які, переважно, були близькі до сучасних теорій конвергенції капіталізму й соціалізму. Ця концепція також спрямована на подолання однобічних крайнощів фундаментально-ринкових і комуністичних ідей, на пошук об'єднання того позитивного, що міститься в них. Тому вона близька й до соціальної концепції Грушевського.

Певною мірою ці ідеї концепції нового центризму почали впроваджуватися у вирішення теоретичних і практичних проблем розвитку нашого суспільства, що є новим кроком до становлення демократичного громадянського суспільства. Але цей процес в Україні відбувається дуже й дуже повільно. У чому ж полягають причини такого феномену?

Ще в 1923 році, незадовго до смерті, Ленін писав про принцип демократичного централізму, яким керувалася комуністична партія: в реальному житті його централістичний початок підім'яв під себе протилежний йому демократичний, і це призвело до надмірної ролі централізовано-бюрократичного управління "зверху вниз", тобто применшення значення зворотного впливу, насамперед, рядових членів партії на своє керівництво. На жаль, ці принципові ленінські ідеї, з певних причин, не лише не були впроваджені в життя, а навпаки, роль централізованого початку продовжувала збільшуватися, що й призвело до сталінського й постсталінського тоталітаризму у партії і в суспільстві загалом.

Незважаючи на те, що курс реформування суспільства в незалежній Україні розпочався з намагання зруйнувати соціалістичні принципи управління, насамперед, у народному господарстві, однак залишилася відверта перевага централістично-бюрократичного управління у вирішен-

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

ні політичних проблем. Це стосується управління державними процесами і вирішення основних проблем в абсолютній більшості партій. А все це, своєю чергою, суперечить не лише основним ідеям Грушевського, Леніна, принципам громадянського суспільства, про які вже йшлося, а також статті 5-й Конституції України, згідно з якою: "Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ". Це положення Конституції вимагає визнання переваги демократичного початку над централістичним у розробці сучасної концепції реформування нашого суспільства і в практичній реалізації останньої. Важливі кроки в цьому напрямку були зроблені Верховною радою, яка внесла зміни в чинну Конституцію, а також прийняла ряд інших законів, направлених на надання більших прав місцевим органам самоврядування.

Однак сам процес такої демократизації нашого розвитку, тобто становлення громадянського суспільства, як відомо, здійснюється дуже важко ще на рівні вирішення теоретичних проблем та прийняття нових законів, уже не кажучи про реальну практику становлення громадянського суспільства. Тому, на наш погляд, наведена вище соціальна концепція Грушевського, а також близькі до неї погляди інших видатних мислителів (і не лише тих, про які йшлося), можуть відіграти значну роль у розробці сучасної української концепції реформування нашого суспільства та в її практичній реалізації.

Серед представників української еліти однією з найгостріших є проблема вибору пріоритету нашого руху — на захід чи на схід — яка нерідко набуває антагоністичного характеру. Але менталітет нашого народу, уже починаючи з часів княжої доби, формувався на межі двох великих культур -західноєвропейської та східної. Тому він, на відміну від багатьох інших країн, був і залишається полікультурним, пов'язаним із нашим специфічним вирішенням проблеми співвідношення різних культур (у тому числі західної й східної), зазвичай, неантагоністично-толерантним шляхом.

Про це свідчать і процеси останніх років. Наприклад, феномен Майдану, а також і постпомаранчевий етап політичних процесів в Україні. До того ж, незважаючи на різні оцінки Майдану, усім політичним партіям України слід чітко зрозуміти, що він відіграв значну роль у становленні громадянського суспільства, тобто в практичній реалізації положення Конституції про те, що "єдиним джерелом влади в Україні є народ". Тому радикально налаштованим політикам із протилежних антагоністичних таборів треба ще багато в чому вчитись у свого народу. Тобто Україна — це не Росія, але й, наприклад, не Польща. Тому більшість видатних українських мислителів, зокрема й Грушевський, говорили про особливий шлях прогресивного розвитку нашого суспільства.

У зв'язку із цим, представникам нашої еліти треба подолати й феномен "меншовартості" у вирішенні найскладніших проблем, пов'язаний з абсолютизацією "чужих" моделей розвитку, бо існує можливість здійснення не лише "українського дива" в розвитку економіки й політики в нашій

Владлен Лутай. Сучасні філософські засади реформування української системи "освіта...

державі, а також і можливість розробки й реалізації тієї концепції, яка повинна відіграти значну роль в оптимізації розв'язання найгостріших суперечностей між західною й східною культурами, а, отже, й у вирішенні проблеми "зіткнення цивілізацій", представників різних культур, яка є однією з головних загроз знищення людства.

Досі ми розглядали, з позицій концепції Грушевського, лише соціальні проблеми, а розробка сучасної концепції реформування системи "освіта — наука — виробництво", особливо, нашого "руху на випередження", потребує й вирішення багатьох інших проблем, а тому таке вирішення — це проблема загальнофілософського рівня.

Література:

1. Андрущенко В. П., Лутай В. С. Про концептуальні засади філософії освіти України // Практична філософія. — 2004. — № 2.
2. Андрущенко В. П., Лутай В. С. Філософія освіти в сучасній Україні: стан та перспективи розвитку // Вища освіта України. — 2004. — № 4.
3. Vochenski J. M. *Contemperery European Philosophy*. Berkley and Los Angeles, 1966.
4. Грушевський М. С. Початки громадянства: генетична соціологія. — Прага, 1921.
5. Кедров Б. М. О методе изложения диалектики. (Три великих зам ысла). — М., 1983.
6. Кесада М. // Известия. — 31 августа 1993 г.
7. Кремень В. Г. Наукове забезпечення вищої освіти України в ХХІ столітті // Вища освіта України. — 2001. — № 1.
8. Лутай В. С. О методе построения системы диалектического материализма. — К, 1970.
9. Лутай В. С. Основной вопрос современной философии. Синергетический подход. — К., 2004.
10. Лутай В. С. Проблема выведения в диалектической логике // Диалектическая логика. — М., 1986.
11. Лутай В. С. Про розробку української об'єднуючої ідеї на засадах соціальної парадигми Михайла Грушевського // Практична філософія. — 2005. — № 1.
12. На пути к "повестке дня на ХХІ век в области высшего образования" // Высшее образование в ХХІ веке: подходы и практические меры. — Париж, ЮНЕСКО, 1998.
13. Поппер К. Нищета историзма // Вопросы философии. — 1992. — № 9.
14. Пригожий И. Делать не физику бога, а физику человека // Известия. — 24 июля 1993 г.
15. Ясперс К. Смысл и назначение истории. — М, 1991.

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

***Владлен Лутай.* Современные философские основы реформирования украинской системы: "образование — наука — производство".**

В статье анализируется суть "движения на опережение" в качестве необходимого метода включения какого-либо государства в круг развитых стран. Этот метод является, в основном, сциентично-технократическим, поэтому в качестве его реформирования рассматривается разногласие между ним и высшими духовными ценностями. В связи с этим анализируется книга М. Грушевского "Начала гражданства: генетическая социология", в которой он глубоко разработал проблему взаимодействия этих противоположностей. К сожалению, эта книга осталась, по сути, неизвестной для современных исследователей.

***Vladlen Lutay.* The Contemporary Philosophical Background of Reforming the Ukrainian System "Education — Science — Production"**

This article focuses on "advancing" as an essential method of integration of any country into the category of developed ones. So far as this method is basically technocratic, we consider discrepancy between it and higher intellectual values. In this sense, the book by Hrushevsky "The Principles of Citizenship: Genetic Sociology" (where the interaction of mentioned opposites has been studied) is analyzed. Unfortunately, the book is very little-known to scholars.